

ARHITEKTURA

Silvio Koščak

Ljudi svakodnevno nešto doživljavaju kao lijepo, a nešto drugo kao ružno. Neki filozofi govore kako se ljepota ne može analizirati, već samo doživjeti. Tako Ludwig Wittgenstein o ljepotu govori kao o nečemu što se može samo pokazati, ali se o njoj ne može govoriti. Drugi pak vele da se ljepota može analizirati.

Uvod¹

Arhitektura ili, bolje rečeno, arhitektonska ostvarenja dio su naše svakodnevice. Suvremeni čovjek, ma gdje živio, susreće se s arhitekturom. No na koji je način definirati ili na koji način pristupiti, doživjeti i ocijeniti ta djela, rijetko se kada pita.

Ovaj rad želi naprije prikazati estetiku općenito. Nakon toga pristupa govoru o jednoj od tema estetike, arhitekturi, definira arhitekturu te prikazuje glavne teorije unutar filozofskoga pristupa i analize arhitektonskih djela. U zadnjemu se dijelu ulazi dublje u doživljaj arhitekture te se razlaže novo poimanje odnosa lijepoga i ružnoga kod doživljaja arhitektonskih djela.

1. Estetika u kratkim crtama

1. 1. Pojam²

Njemački filozof Alexander Baumgarten prvi je upotrijebio riječ „estetika“ u svom djelu „Aesthetica“. Sam je pojam izveden iz grčkoga glagola aisthanomai, koji možemo prevesti s „opažati, osjećati, čuti, vidjeti“.

Pitanja kojima se bavi estetika možemo podijeliti u dva kruga, od kojih se jedan bavi ljepotom općenito, a drugi pak ljepotom u umjetnosti te se taj krug može nazvati i filozofijom umjetnosti. Kao filozofska disciplina estetika je povezana s metafizikom (srž je svih pitanja

¹ Tekst ovog članka nastao je kao seminarski rad u okviru seminara Izabrana pitanja estetike pod vodstvom dr. sc. Nenada Malovića

² Usp. Ivan ZELIĆ, *Vodič kroz filozofiju*, Split, 2007., 272.

pitanje o biću), filozofijom spoznaje (pita se daje li nam umjetnost neko znanje o stvarnosti ili o čovjeku), etikom (pita se o umjetnosti i njezinu utjecaju na doživljaj dobra) te umjetničkom kritikom (podrazumjeva neki pogled na pitanja što je lijepo i što je umjetnost).

1. 2. Metode estetike³

Na početku govora o metodi unutar estetike postavlja se pitanje može li estetika imati metodu i treba li je uopće. Kao pokušaj odgovora na ovo pitanje razvile su se neke od metoda unutar estetike.

Estetski misticizam govori kako nam za shvaćanje lijepoga nije potrebna inteligencija, već se potrebno prenijeti iznad nje, u ekstazu koja je iracionalno otkrivenje nadosjetilnih realnosti. Do takvih realnosti mogu doći samo glazbenik, ljubavnik i filozof. Bergsonovi sljedbenici govore kako objasniti ljepotu znači proživjeti je na razini emocija. Kada počnemo analizirati, tada ubijemo umjetnost. Slično govori impresionizam te njegov estetski polumskepticizam. Možemo zaključiti kako je estetika dio umjetnosti, a ne znanosti.

U povijesti su, naprotiv, postojali znanstvenici koji su, poput Fehnera, pokušali odrediti subjektivnu i kvalitativnu jačinu našega osjećaja, izmjeriti jačinu osobnoga estetskog zadovoljstva. Ta je estetika nazvana „estetika odozdo“ ili „eksperimentalna estetika“.

Jedna od metoda estetike jest deskriptivna metoda. Ona opisuje činjenice i bića, klasificira ih i tumači, ako može. No toj metodi ni-

kako ne pripada procjena, već je ona opisna ili spekulativna.

Dogmatska ili kritička metoda želi otvoreno postaviti ideal u ime kojega se vrijednosti ocjenjuju na dogmatski način. Takav „ideal“ nalazimo već kod Platona, a o njemu govori i Kant, po kojemu se ideal postavlja samo a priori, bio on moralan ili estetski.

Ove metode djeluju poput neprijateljskih tabora. No postoji metoda koja ih želi pomiriti, normativna metoda. Ona od deskriptivne metode želi uzeti metodički i organizacijski relativizam, a odbaciti poricanje vrijednosti. Vrijednosti vraća prihvaćanjem ideje vrijednosti u metodi dogmatizma, u kojemu pak odbacuje iluziju o apsolutnom.

1. 3. Što je ljepota?

Ljudi svakodnevno nešto doživljavaju kao lijepo, a nešto drugo kao ružno. Neki filozofi govore kako se ljepota ne može analizirati, već samo doživjeti. Tako Ludwig Wittgenstein o lijepomu govori kao o nečemu što se može samo pokazati, ali se o njoj ne može govoriti. Drugi pak vele da se ljepota može analizirati. Tu razlikujemo one koji o ljepoti govore kao o nečemu subjektivnom te one za koje je ljepota objektivna. Kod objektivnoga shvaćanja ljepote ljepota nekoga bića ili djela proistječe iz osobina svojstvenih tome biću ili djelu. Subjektivisti govore kako se jedina ljepota o kojoj bismo mogli govoriti nalazi u nama, kroz nas i za nas. Ljepotu predmeta ili osobnosti stvara naš način mišljenja o njima.⁴

No ljepota nije nešto razlučivo, već je istodobno i subjektivna i objektivna. Ljepota nije ni u

³ Usp. Šarl LALO, *Osnovi estetike*, Beograd, 1974., 9–17.

⁴ Usp. Šarl LALO, *Osnovi estetike*, Beograd, 1974., 4.

objektima o kojima se misli ni u subjektu koji misli, već se nalazi u njihovu međuodnosu.⁵

2. Arhitektura

2.1. Kontekstualizacija arhitektura kao područja

Sada je potrebno definirati arhitekturu te pokušati odgovoriti na koji specifičan način arhitektura stvara „osjećaj estetskog razumijevanja“.⁶

Definicija: „Arhitektura je simbolična građevina“ mogla bi zadovoljiti one koji o arhitekturi govore kao o statusu koji zaslužuju neke, ali ne sve građevine. Naime, arhitektura se izdiže iznad čiste korisnosti prostora čija je jedina funkcija stanovanje.

Kako sada odgovoriti na drugi dio postavljenoga problema? Naime, arhitektonsko djelo nije skulptura. Ono kao podlogu za estetsko razumijevanje podrazumijeva svrhovitost. Odgovor nam pruža teorija arhitekture koja arhitekturu smješta u širi filozofski kontekst te je promatra u odnosu s drugim umjetnostima i znanostima. Unutar teorije arhitekture razvile su se dvije značajne teorije: teorija izlaganja i semantička teorija.

2.1.1. Teorija izlaganja

Teorija izlaganja često se spominje u svrhu obrane klasicizma. Naime, ova nam teorija govori kako se klasicističke građevine sa svojim elementima oslanjaju na primitivne građevine s njihovim elementima. Klasična je građevina u korelaciji s elementima primitivne građevine,

povezana je s primitivnim materijalima i njihovim metodama konstruiranja; ona predstavlja primitivnu građevinu. Klasicizam na taj način daje razumijevanje sadržaja arhitekture na višoj intelektualnoj razini ondje gdje se stilovi u arhitekturi shvaćaju samo kao modni dodatak. Tako klasicizam za neke autore nije stil već jedina razumljiva forma arhitekture.

2.2. Semantička teorija ili teorija značenja

Semantičku teoriju ili teoriju značenja izložio je Nelson Goodman. Ona daje općenito promatranje smisla arhitekture te želi pokazati različite putove interpretacije kojima se može krenuti od građevine do referenta.⁷

Tako Edward Winters donosi primjer Operne kuće u Sydneyju. Kako bismo razumjeli što znači ta građevina, moramo shvatiti povezanost između građevine i brodova za plovidbu na koje ona upućuje. Ovdje Operna kuća označava svogs referenta, brodove za plovidbu.⁸

Ipak, ne označavaju sve građevine svogs referenta. Građevina može „tumačiti“, „dokazivati pomoću primjera“ svojstva s kojima se nalazi u korelaciji. Građevina tako može doslovno posjedovati osobitosti koje „tumači“. No ni jedna građevina ne može doslovce „tumačiti“ na primjer uzvišenost i pjevanje, iako određeni broj gotičkih katedrala metaforički „tumači“ ove osobitosti. Naime, građevina može izraziti osobitosti koje nema ili ih ne može doslovno posjedovati.

2.2. Sadržaj i estetika arhitekture

Estetsko razumijevanje zahtijeva prikaz do-

⁵ Usp. *Isto*.

⁶ Edward WINTERS, Architecture, u: Berys GAUT – Dominic McIver LOPES (ur.) *The Routledge companion to Aesthetics*, London – New York, 655.

⁷ Nešto na što se nešto drugo odnosi.

⁸ Usp. Edward WINTERS, Architecture, 657.

življaja koji imamo o nekoj građevini. Kritičarima arhitektonskih djela restrikcije nameću okolnosti u kojima arhitekt stvara svoje djelo. Okolnosti su tradicija u kojoj arhitekt stvara te jedino imajući na umu odnos arhitektonskoga djela prema tradiciji možemo to djelo razumjeti i kritizirati. Na ovom mjestu svoju negativnu kritiku nalazi teorija izlaganja. Naime, možda se u primjerima klasičnih građevina mogu vidjeti primitivni oblici s kojim je povezana, no kako ta primitivna građevina može biti dio „prezentacijskog sadržaja klasične građevine“? Poznavali mi ili ne antičke korijene nekih klasičnih oblika, možemo stvoriti estetsko razumijevanje klasične građevine.

Arhitektonsko djelo vrjednujemo zbog načina na koji ga doživljavamo. Na prvomu mjestu naš doživljaj arhitekture ovisi o načinu na koji je nastanjujemo. Ovaj pristup arhitekturi opisuje funkcionalizam koji daje dva dijametralno suprotna poimanja estetskoga vrjednovanja unutar govora o vrjednovanju arhitekture kroz prizmu našega načina njezina nastanjivanja.

2. 2. 1. Estetski funkcionalizam

Ljepota građevine proizlazi iz sklada arhitektonske forme i njezine funkcije. Sama funkcija arhitekture uvjetuje njezinu formu i ta joj njezina uvjetovanost formom daje status umjetnosti. „Naš odnos prema djelima arhitekture obvezuje nas da vidimo koliko je forma građevine prikladna njenoj funkciji.“⁹

2. 2. 2. Strogi funkcionalizam

Strogi funkcionalizam potpuno odbacuje estetsko poimanje. Estetika se tretira kao zasebna tema. Ako građevina u potpunosti omogućuje aktivnosti za koje je projektirana, tada je ona produkt svoje funkcije. Za stroge funkcionaliste funkcija je društveno uvjetovan koncept. Važno je naglasiti kako je ovo jedna od kritički angažiranih teorija koja pobornike ograđuje od estetske kritike i štiti njihovu umjetničku praksu.

3. Ružno i lijepo u arhitekturi

Prve primitivne građevine sa svojim „arhitektonskim“ rješenjima težile su jedinom cilju – „isključivo optimalnoj praktičnoj formi“. „Egzistencijalna komponenta nadvladala je sve ostale.“¹⁰ Arhitektura Sumera i Egipta impresionira promatrača svojim oblikom i dosegom te možemo reći da njezini objekti djeluju poput „ezoteričkih stranih tijela“. Ljepota i gracioznost starogrčke arhitekture prožima i najmanji njezin detalj. Duh pragmatičnosti karakteristika je rimskoga pristupa arhitekturi. Simbioza je to dviju veličina – estetike i funkcije. Srednjovjekovne katedrale „brutalno“ odskaču od onodobne sredine prizemnih kuća, a postavljanju detalja pristupa se s izrazitim pretjerivanjem. Oživljavanju sklada i harmonije, koji će arhitekturu podići do neprijeporne ljepote, pristupa renesansa. Barokna arhitektura poseže za svim onim čimbenicima kojima se prethodna razdoblja nisu usudila služiti tako

9 Isto, 662.

10 Zvonko PANĐA, *Estetika ružnoga u arhitekturi*, Zagreb, 2008., 106.

da su barokni interijeri postali svojevrsna skladišta slikarskih i skulpturalnih proizvoda.¹¹

Za govor o lijepomu i ružnomu u arhitekturi iznimno je važno i za povijesni pregled prijelomno razdoblje eklekticismom 20. stoljeća. Eklekticismom karakterizira stvaranje novovjekovnih replika punih prijašnjih „likovnih matrica u svojim vrijednostima“.¹² Nastaju oblici prožeti duhom nepostojećega vremena. Dolazi do svojevrsne izopačenosti takve imitatorske arhitekture u kojoj se arhitektonske forme koriste poput kakvih likovnih rekvizita. Snažan utjecaj na novo poimanje lijepoga i ružnoga daje ekspresionizam. Javlja se snažno izražavanje u likovno-prostornom smislu bez većih ograničenja. U kompozicijskom smislu nastaju nedorečene forme ponajviše zbog upotrebe teško formirajućega armiranog betona. Atributi ružnoga počinju imati zapaženije mjesto jer forma još nije mogla biti dosljedno izražena. Kao intermeo dolazi internacionalni stil koji „neekscesivnim“ pristupom i pokušajem uniformiranja arhitektonskih oblika na globalnoj razini želi smiriti buru emocija koja se neminovno javlja pri promatranju arhitekture ekspresionizma.

Arhitektura kasnoga 20. stoljeća zahtijeva prvrjednovanje ružnoga i lijepoga. Klasično lijepo gubi prednost, a ružno ulazi u mnoge segmente kompozicije. Lijepo postaje zamorno i poput kočnice „stvaranju viših uzbuđenja s pomoću arhitektonskih formi“.¹³ Kontrolirana ružnoća postaje izazov koji može doživjeti punu afirmaciju.

Kako se ne bismo izgubili u pretjeranoj širini, ograničit ćemo se samo na najznačajniji dio temeljnih postavki ružnoga u estetici arhitekture.

3. 1. Utvrđivanje ružnoga u arhitekturi

Ružnim možemo definirati sva ona likovna, ali i arhitektonska djela koja izlaze iz okvira uobičajenih poznatih modela. „Gledajući neku zgradu, ako posumnjamo u njezinu statičku sigurnost zbog oblikovnog egzibicionizma, opisat ćemo ju ružnom.“¹⁴

U niz intuitivnih kriterija za određivanje ružnoga u arhitekturi možemo svrstati nedostatak simetrije ili ritmičkoga reda, što nam otežava njezino shvaćanje i pobuđivanje loših asocijacija na za nas nepovoljne događaje pri njezinu promatranju.

Za objektivno utvrđivanje vrijednosti ružnoga možemo se osloniti na utvrđene činjenice: „odsutnost vidljivog reda u sređivanju kompozicije djela, odsutnost zamjetnije geometrijske pravilnosti, nepostojanje smislenog odnosa dijelova prema cjelini, globalna amorfnost, pretjerano gomilanje istovrsnih elemenata, zbrka u postavi za iščitavanje njihova značenja, nedosljednost likovne definicije i nemogućnost jasnih asocijacija prema poznatim veličinama i vrijednostima, nejasno izložena idejna poruka djela, opća disharmonija i nesklad, slučajna ili namjerna deformiranost uporabljenih elemenata, umanjeno ili prekomjerno uvećanje detalja, svjesno, namjerno, provokativno karikiranje, statička destabilizacija oblika, neiskrenost u izrazu“¹⁵.

11 Usp. *Isto*, 106–150.

12 *Isto*, 126.

13 *Isto*, 150.

14 *Isto*, 163.

15 *Isto*, 164.

3. 2. *Dualna priroda ružnoga*

Je li upotreba ružnoga u arhitekturi opravdana ili ne i kakve li koristi od upotrebe ružnoga u oblikovanju arhitektonskih djela?

Iskrena upotreba ružnoga u oblikovanju arhitekture može poslužiti kao prikaz stanja društva u kojemu se djelo stvara. „U svojoj estetskoj obuhvatnosti ružno potiče buđenje ustreptalih vibracija koje zadiru u psihi promatrača.“¹⁶ Djelo realizirano upotrebom ružnoga snažno prenosi istine društva ili pojedinca promatraču. Te istine „ljepota svojim rekvizitima ne bi mogla ispisati na dosljedan način“.¹⁷ Kada bi odbacili ružno kod opisa djela koja poruku nose upravu u tome ružnom, došlo bi do nepotrebna idealiziranja i dobili bismo krajnje nepotpun opis takva djela i ono bi ostalo okrnjeno.

No postoji i lažna dimenzija ružnoga. Kada ružno ima tendenciju postati lijepim, ono gubi vrijednost u umjetničkom izražavanju. Ovdje možemo govoriti o ružnomu u funkciji kiča. Jednako tako kod djela koja ružno upotrebljavaju prema strogim arhitektonskim kodeksima te ne uspijevaju zbog toga komunicirati s publikom možemo govoriti samo o ružnomu koje je odraz slaba rješenja arhitektonske kreacije. Takav objekt često je disfunkcionalan i stoga negativno ružan.

Dakle, pozitivno ružno uspostavlja komunikaciju s promatračem dok negativno ružno zbog lošega oblikovanja i svoje nefunkcionalnosti komunikaciju ne ostvaruje.¹⁸

Zaključak

Od primitivnih ljudskih nastamba preko traženja renesanse, baroka i klasicizma pa sve do modernih arhitektonskih rješenja vidljivo je neprestano traženje pravoga odnosa onoga estetskog i funkcije u arhitekturi. Nameću nam se pitanja o važnosti odnosa ružnoga i lijepoga u arhitekturi. Dolazi do pozitivna nametanja ružnoga kao kategorije koja iskreno može progovoriti promatraču i uputiti ga na skrivenu poruku. Neobično je koliko se ružno u suvremenom društvu nameće kao „lijepo“ te se uviđa stvarna potreba prevrjednovanja ovih arhitektonskih atributa.

Literatura

Charles LALO, *Osnovi estetike*, Beograd, 1974.

Zvonko PAĐAN, *Estetika ružnog u arhitekturi*, Zagreb, 2008.

Duško A. RAKIĆ, *Opća povijest arhitekture*, Zagreb, 2005.

Edward WINTERS, *Architecture*, u: Berys GAUT – Dominic McIver LOPES (ur.) *The Routledge companion to Aesthetics*, London – New York

VITRUVIJE, *Deset knjiga o arhitekturi*, Zagreb, 1999.

Ivan ZELIĆ, *Vodič kroz filozofiju*, Split, 2007.

16 Isto, 186.

17 Isto.

18 Usp. Zvonko PAĐAN, *Estetika ružnoga u arhitekturi*, Zagreb, 2008., 150.